

JAROSŁAW MATWIEJUK

SYTUACJA PRAWNA WSPÓLNOT I ZWIĄZKÓW RELIGIJNYCH W PRAWIE BIAŁORUSKIM

Z punktu widzenia mocy obowiązującej oraz miejsca w hierarchii republikańskiego systemu źródeł prawa drugim pod względem znaczenia aktem normatywnym regulującym problematykę wyznaniową w Republice Białoruś jest ustawa z 17 grudnia 1992 r. o wolności sumienia i organizacjach religijnych¹. Ma ona charakter ustawy wykonawczej do postanowień wyznaniowych republikańskiej konstytucji z 1994 r.

Zgodnie z brzmieniem art. 1 celem ustawodawcy było stworzenie podstaw prawnych tworzenia i działalności organizacji religijnych na terytorium białoruskiego państwa. Ustawa poprzedzona jest preambułą, z której wynika, że ustawodawca, ustanawiając określone normy w materii regulacji, kierował się prawem każdego do wolności sumienia i wyznania, równością religii wobec prawa, szczególną rolą Kościoła prawosławnego w historycznym ustanawianiu i rozwijaniu duchowych, kulturalnych i państwowych tradycji białoruskiego narodu², duchową, kulturalną i historyczną rolą Kościoła katolickiego na terytorium Białorusi oraz nierozłącznością od wspólnej historii narodu białoruskiego Kościoła ewangelicko-luterańskiego, judaizmu oraz islamu, a także koniecznością wzajemnego zrozumienia i poszanowaniem religijnych uczuć obywateli.

¹ „Wiadomości Rady Najwyższej Republiki Białoruś” 1993, nr 2.

² Szerzej o roli Kościoła prawosławnego w historii Białorusi patrz: *Religia i Cerkiew na Białorusi*, red. G. P. Paszkon, Mińsk 2001.

Ustawodawca powtórzył w ustawie konstytucyjne zasady regulacji stosunków wyznaniowych, np. zasadę równości religii wobec prawa oraz zakaz wprowadzania jakiejkolwiek ideologii religijnej jako obowiązującej w państwie. Ponadto ustawa zawiera cały szereg nowych rozwiązań normatywnych. Szczególne miejsce w ustawie zajmują normy o charakterze obowiązków. Ustawodawca wprowadził dosyć rozbudowany katalog obowiązków państwa w zakresie problematyki wyznaniowej oraz obowiązków organizacji religijnych.

Jeżeli chodzi o katalog obowiązków państwa wobec podmiotów religijnych, to państwo zobowiązało się przede wszystkim nie nakładać na organizacje religijne jakichkolwiek funkcji państwowych oraz nie ingerować w ich działalność z wyjątkiem sytuacji, gdy działalność taka stałaby w sprzeczności z ustawodawstwem republikańskim.

Na organizacje religijne ustawodawca nałożył natomiast obowiązek nieuczestniczenia w działalności partii politycznych oraz innych organizacji społecznych o celach politycznych. Dodatkowo wprowadzono zakaz finansowego wspierania takich organizacji oraz udzielania im innego rodzaju pomocy. Szczególnie istotnym obowiązkiem organizacji religijnych jest zakaz wykorzystywania symboliki państwowej, prowadzenia kampanii wyborczej, zebrań politycznych, agitacji politycznej, występowania przeciwko przedstawicielom aparatu władzy państwowej, organom publicznym oraz innym obywatelom w miejscach kultu religijnego.

Wiele uwagi ustawodawca poświęca zagwarantowaniu świeckiego modelu państwa. Temu celowi służyć ma ustanowiony w art. 9 ustawy świecki system narodowej oświaty, którego celem nie jest formowanie i kształtowanie jakiegokolwiek stosunku jednostki do religii. Wszyscy obywatele bez względu na wyznawaną religię i stosunek do religii mają równe możliwości dostępu do narodowego systemu oświatowego. Instytucje oświatowe na podstawie pisemnych oświadczeń rodziców mogą współdziałać z zarejestrowanymi organizacjami religijnymi w celu rozwiązywania problemów wychowawczych dzieci i młodzieży. Zarejestrowane organizacje religijne otrzymały prawo do tworzenia grup szkolnych i niedzielnych szkół religijnych oraz korzystania w tym celu z pomieszczeń niebędących ich własnością. Ustawodawca zabronił jednak wykorzystywania do

takiej działalności pomieszczeń należących do państwowych instytucji oświatowych. Świecki charakter państwa potwierdza także wprowadzenie w ustawie z 1992 r. bezwzględnego zakazu zakładania oraz prowadzenia jakiegokolwiek rodzaju działalności religijnej w instytucjach i jednostkach wojskowych³.

Z przyjętych rozwiązań normatywnych wynika wyraźnie, że w Republice Białoruś istnieje świecki model państwa. Na straży takiego modelu stosunków państwa z organizacjami religijnymi stoi republikański organ państwowego kierownictwa sprawami religijnymi – Komitet do spraw Religii i Narodowości przy Radzie Ministrów. Szczegóły jego organizacji i kompetencji określa postanowienie Rady Ministrów z 6 lutego 2002 r. o Komitecie do spraw Religii i Narodowości⁴.

Do kompetencji Komitetu ustawodawca zaliczył: przygotowywanie propozycji uregulowania problemów związanych z działalnością organizacji religijnych, wyposażanie Rady Ministrów w materiały związane z wzajemnymi stosunkami państwa i organizacji religijnych o charakterze informacyjno-analitycznym, kontrolowanie działalności organizacji religijnych pod kątem wykonywania przez nie republikańskiego ustawodawstwa⁵, udzielanie pomocy w rozpatrywaniu przez republikańskie organy problemów związanych z przestrzeganiem ustawodawstwa wyznaniowego, utrzymywanie kontaktów z analogicznymi organami innych państw, zbieranie informacji od organów centralnych i lokalnych o przestrzeganiu prawa, prowadzenie państwowego rejestru organizacji religijnych, udzielanie pomocy w zawieraniu umów między państwem a organizacjami religijnymi, sprzyjanie umacnianiu wzajemnego zrozumienia i poszanowania między organizacjami religijnymi, udzielanie porad i konsultacji oraz metodycznych instrukcji związanych z problemami wykonywania ustawodawstwa białoruskiego, wykonywanie państwowej ekspertyzy religijnej, tworzenie rad konsultacyjnych oraz rad ekspertów, wystę-

³ Warto podkreślić, że ustawodawca używa określenia „nawet anonimowej działalności”.

⁴ „Narodowy rejestr aktów prawnych Republiki Białoruś” 2003, nr 8, 5/11806.

⁵ W tym celu Komitet ma uprawnienie do wydawania organizacjom religijnym nakazów o powstrzymaniu się od dokonywanych w przyszłości naruszeń.

powanie do organów władzy sądowniczej z wnioskiem o likwidację organizacji religijnych, prowadzenie rejestru organizacji religijnych, wspólnot religijnych, klasztorów, wspólnot klasztornych, bractw religijnych, misji religijnych szkół i placówek oświatowych⁶.

Komitet do spraw Religii i Narodowości w sensie ustrojowym jest usytuowany przy Radzie Ministrów i jest – zgodnie z białoruską nomenklaturą – republikańskim organem państwowego kierowania, czyli centralnym organem administracji państwowej. Na czele Komitetu stoi przewodniczący, który jest powoływany i odwoływany przez Prezydenta Republiki Białoruś. Kieruje on działalnością tego organu oraz reprezentuje go na zewnątrz. W zakresie wyznaczonym przez przewodniczącego określone zadania wykonuje zastępca przewodniczącego, powoływany i odwoływany przez Radę Ministrów. W skład struktury organizacyjnej Komitetu wchodzi także kolegia problemowa o charakterze konsultacyjno-opiniotwórczym kierowane przez przewodniczącego i jego zastępców.

W ustawie z 17 grudnia 1992 r. oprócz sprecyzowania zasad wzajemnych stosunków państwa z podmiotami wyznaniowymi, czyli w istocie modelu państwa, nastąpiło zdefiniowanie używanego w konstytucji pojęcia organizacji religijnej. Zgodnie z normatywnym ujęciem ustawodawcy organizacja religijna w białoruskim systemie prawnym to dobrowolne zrzeszenie się obywateli (wspólnota religijna) albo religijnych wspólnot (związek religijny), jednoczących się na podstawie wspólnoty ich interesów dla spełnienia religijnych potrzeb, a także klasztory i wspólnoty zakonne, bractwa religijne, misje religijne i szkoły duchowne⁷. Zdaniem białoruskiego ustawodawcy organizacje religijne charakteryzują się przynależnością wyznaniową, opracowaną praktyką kultu, prowadzeniem nabożeństw, religijnym wychowywaniem swoich następców. Kierownikiem tak rozumianej or-

⁶ Rejestry organizacji religijnych zarejestrowanych na ich terytorium prowadzą właściwe obwodowe komitety wykonawcze oraz Miński Komitet Wykonawczy. Organy te są zobowiązane w ciągu dziesięciu dni do odnotowania wszelkich zdarzeń podlegających rejestracji i przekazania informacji o nich Komitetowi do spraw Religii i Narodowości.

⁷ Art. 13 ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych.

ganizacji religijnej może być tylko i wyłącznie obywatel Republiki Białoruś.

Z definicji ustawowej wynika, że w republikańskim systemie prawnym występują dwa typy organizacji religijnych – wspólnoty religijne i związki religijne. Wspólnota religijna rozumiana jest przez ustawodawcę jako zrzeszenie grupy obywateli jednego wyznania dla wspólnego wyznawania wiary i wykonywania obowiązków religijnych. Wspólnoty religijne mogą być zakładane przez co najmniej dwudziestu obywateli, którzy ukończyli co najmniej 18 lat i działają w granicach określonego terytorium⁸. Muszą one mieć dobrowolny charakter i prowadzić działalność na podstawie swojego statutu. Oczywiście organizacje religijne tego typu podlegają rejestracji przez właściwe terytorialnie obwodowe komitety wykonawcze. Związek religijny z kolei jest rozumiany przez ustawodawcę jako zrzeszenie wspólnot religijnych jednej wiary dla wspólnego realizowania religijnych potrzeb członków. Związek religijny jest tworzony przez co najmniej dziesięć wspólnot religijnych jednej religii, z tym że przynajmniej jedna ze wspólnot musi prowadzić swoją działalność na terytorium Republiki Białoruś nie mniej niż przez okres dwudziestu lat. Przez działalność związku religijnego na terytorium Republiki Białoruś ustawodawca rozumie prowadzenie działalności na terenie większości jej obwodów, będących jednostką organizacyjną podziału administracyjnego.

Istotnym elementem różnicującym pozycję prawną związków religijnych i wspólnot religijnych jest rozwiązanie, zgodnie z którym wyłącznie związki religijne mają prawo do zakładania i prowadzenia klasztorów, wspólnot zakonnych oraz szkół duchownych. Podmioty te funkcjonują na podstawie własnych statutów i są reprezentowane przez własne organy kierownicze, zarówno jednoosobowe, jak i kolegalne.

Organizacje religijne obu typów podlegają obowiązkowej rejestracji. Rejestracji wspólnot religijnych dokonuje właściwy terytorialnie obwodowy komitet wykonawczy, a rejestrację związków religij-

⁸ Według stwierdzeń twórców ustawy przyjęcie tego rozwiązania ma na celu powstrzymanie ekspansji niebezpiecznych sekt.

nych – Komitet do spraw Religii i Narodowości⁹. Organizacje religijne z momentem spełnienia wymogu rejestracji otrzymują status osoby prawnej. Dowodem zarejestrowania organizacji jest świadectwo rejestracji wydawane przez organ rejestracyjny. Moment rejestracji jest szczególnie istotny, albowiem wraz z rejestracją związeki religijne i wspólnoty religijne mogą korzystać z pełni praw przyznanych organizacjom religijnym w republikańskim systemie prawnym oraz podlegają wszystkim obowiązkom ustanowionym w odniesieniu do nich.

Ważną instytucją prawną w systemie białoruskiego prawa wyznaniowego jest odmowa rejestracji. Ustawa zawiera katalog enumeratywnie wyliczonych przyczyn odmowy rejestracji związków religijnych oraz wspólnot religijnych. Organizacje religijne nie są rejestrowane w przypadku niespełnienia wymogów ustawowych, wątpliwości co do wiarygodności przedstawionych dokumentów oraz w efekcie negatywnej dla zainteresowanego podmiotu państwowej ekspertyzy religijnej. Informacja o odmowie rejestracji przekazywana jest w formie pisemnej z podaniem podstawy formalnej i merytorycznej. Decyzja odmowna, a także bezczynność organu rejestracyjnego mogą być zaskarżone do sądu. Jest to szczególnie ważne rozwiązanie o charakterze gwarantującym istotę wolności sumienia i wyznania. Możliwość złożenia skargi sądowej jest dowodem na istnienie niewystępującego wcześniej sądowego systemu kontroli działalności organów administracyjnych w obszarze wolności religijnego zrzeszania się.

Ustawodawca białoruski uregulował także instytucję likwidacji organizacji religijnych. W przedmiocie likwidacji organizacji religijnej rozstrzyga jeden z trzech organów. O likwidacji organizacji mogą zdecydować założyciel organizacji religijnej, upoważniony w statucie organizacji religijnej organ, zarówno jednoosobowy, jak kolegialny, oraz sąd. Likwidacja organizacji religijnej może być dokonana wskutek orzeczenia sądowego w następujących przypadkach: powtórnego stwierdzenia w ciągu roku naruszenia ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych lub innych ustaw; działalności sprzecznej

⁹ Komitet do spraw Religii i Narodowości przeprowadza także rejestrację klasztorów, wspólnot zakonnych, bractw religijnych, misji religijnych i szkół duchownych.

ze statutem; prowadzenia działalności godzącej w suwerenność Republiki Białoruś, ustrój konstytucyjny, spokój społeczny; głoszenia propagandy wojennej, szerzenia waśni i konfliktów socjalnych, narodowych i religijnych; stwierdzenia działalności polegającej na pogardzie dla narodowych wartości i godności; naruszenia praw i wolności obywatelskich; stwierdzenia działalności uniemożliwiającej wypełnianie jednostce obowiązków obywatelskich, rodzinnych oraz szkodzenia zdrowiu i moralności.

Oceniając problematykę przesłanek umożliwiających sądową likwidację organizacji religijnych, należy zauważyć względny liberalizm przyjętych rozwiązań normatywnych, czego przykładem jest zapis o konieczności dwukrotnego naruszenia w ciągu roku ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych lub innych ustaw. Z drugiej jednak strony ustawodawca nie wykorzystał wszystkich możliwych do zastosowania i stosowanych we współczesnych państwach przesłanek likwidacyjnych. Zastanawia np. brak dość powszechnie występującej przesłanki prowadzenia działalności szkodzącej środowisku naturalnemu. Sprawy o likwidację organizacji religijnych zarejestrowanych przez obwodowe komitety wykonawcze prowadzi Miński Sąd Miejski, a w sprawach o likwidację organizacji religijnych zarejestrowanych przez Komitet do spraw Religii i Narodowości orzeka Sąd Najwyższy Republiki Białoruś.

W ustawie o wolności sumienia i organizacjach religijnych wiele miejsca ustawodawca poświęcił prawom i warunkom prowadzenia działalności przez organizacje religijne. Rozdział trzeci ustawy za podstawę statusu prawnego organizacji religijnych uznał obowiązek kierowania się przez nie wewnętrznym prawem oraz przestrzegania konstytucji, ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych i norm innych ustaw.

Zasadnicze znaczenie dla określenia normatywnego modelu stosunku państwa z organizacjami religijnymi w Republice Białoruś ma ustalenie zakresu możliwości prowadzenia działalności organizacji religijnych. Dla udzielenia prawidłowej odpowiedzi na pytanie, z jakim modelem państwa mamy do czynienia, szczególnie istotne jest ustalenie regulacji normatywnej w zakresie działalności kultowej,

propagandowej, charytatywnej, oświatowej, majątkowej oraz finansowej organizacji religijnych.

Ustawodawca, regulując problematykę kultu, wprowadził zasadę, że nabożeństwa i obrzędy religijne, rytuały i ceremonie mogą być swobodnie przeprowadzane w obiektach kultu, budynkach do tego przeznaczonych, na właściwym dla nich okalającym je terytorium, w miejscach pielgrzymek, cmentarzach i krematoriach oraz w innych miejscach przeznaczonych przez organizacje religijne do tych celów.

Jeżeli jest to konieczne, czynności związane z kultem mogą być przeprowadzane w miejscach zamieszkania obywateli. Wymaga to jednak wniosku zainteresowanych obywateli i jednocześnie zobowiązuje do przestrzegania zasad współżycia społecznego. Odbywanie obrzędów religijnych w miejscach zamieszkania obywateli jest niedopuszczalne, jeżeli ma charakter systematyczny i masowy¹⁰.

Po raz pierwszy w historii ustawodawca zdecydował się stworzyć możliwość odbywania zgromadzeń i obrzędów religijnych w miejscach publicznych pod gołym niebem. Odbywanie czynności religijnych w tym przypadku zostało uzależnione od zgody właściwych organów administracyjnych. Jest to uwzględnione względami bezpieczeństwa oraz ładu publicznego. W praktyce nie ma problemów z wyrażaniem zgody przez organy administracyjne na zgromadzenia publiczne o charakterze religijnym w miejscach publicznych, w szczególności takich jak pielgrzymki czy procesje.

Kolejnym zapisem normatywnym świadczącym o przełomowym charakterze ustawy jest stworzenie możliwości uprawiania kultu na terenie jednostek wojskowych oraz w zakładach karnych i szpitalach. W pierwszym przypadku szczegóły dotyczące możliwości wprowadzenia w armii duszpasterstw wojskowych pozostawiono do uregulowania ustawie o służbie wojskowej. Prace nad ustawą trwają już od dłuższego czasu. Jeśli chodzi o osoby przebywające w zakładach karnych i szpitalach, to mogą one uczestniczyć w obrzędach i rytuałach oraz ceremoniach religijnych w specjalnie do tego przeznaczonych pomieszczeniach. Ponadto mogą otrzymywać i posiadać przedmioty

¹⁰ Ustawodawca nie precyzuje tych pojęć. Może to sprzyjać niejednolitej w praktyce działalności organów administracji wyznaniowej.

kultu oraz literaturę religijną, pod warunkiem że nie zaszkodzi ich zdrowiu i prawom innych osób przebywających w tych miejscach.

W ustawie z 1992 r. przyznano organizacjom religijnym prawo do produkowania, wytwarzania, wwożenia i wywożenia oraz rozprzestrzeniania na terytorium Republiki Białoruś literatury, książek, audio i video materiałów oraz innych przedmiotów o przeznaczeniu religijnym¹¹. Realizacja uprawnień dotyczących literatury, książek, audio i video o charakterze religijnym jest możliwa jedynie po przeprowadzeniu państwowej ekspertyzy religijnej przez Komitet do spraw Religii i Narodowości.

Cechą charakterystyczną ustawy jest rozwiązanie, zgodnie z którym tylko organizacje religijne mogą zakładać i prowadzić przedsiębiorstwa zajmujące się wydawaniem literatury religijnej i produkcją przedmiotów o przeznaczeniu kultowym. Z jednej strony takie rozwiązanie sprzyja kontroli organizacji religijnych nad jakością i zgodnością z zasadami wiary wydawanych i produkowanych przedmiotów, z drugiej zaś zapewniono im swoisty monopol¹².

Kolejną cechą swoistą dla białoruskiego ustawodawstwa jest przyznanie wszystkim organizacjom religijnym – zarówno wspólnotom religijnym, jak i związkom religijnym – prawa do prowadzenia działalności charytatywnej i utrzymywania kontaktów międzynarodowych¹³ oraz przyznanie wyłącznie związkom religijnym prawa do tworzenia środków masowej informacji zgodnie z białoruskim prawem. Ustawa milczy natomiast na temat gwarancji dostępu organizacji religijnych do państwowych środków masowego przekazu.

¹¹ Charakterystycznym dla modelu białoruskiego rozwiązaniem jest brak zwolnień i ulg celnych dla związanych z kultem przedmiotów wwożonych z zagranicy. Ta cecha charakterystyczna jest dla państw powstałych na terenie dawnego ZSRR i odróżnia je od państw dawnego obozu socjalistycznego, w których takie zwolnienia występują (np. Rzeczpospolita Polska).

¹² Takie rozwiązanie nie jest spotykane w państwach dawnego obozu socjalistycznego.

¹³ Ustawa mówi dokładnie o ustanawianiu i utrzymywaniu kontaktów międzynarodowych, np. w celach pielgrzymkowych, udziału w zebraniach oraz otrzymania religijnego wykształcenia.

Do grupy uprawnień, w które ustawodawca wyposażył tylko i wyłącznie związki religijne, należy zaliczyć wreszcie prawo do zapraszania obywateli obcych państw oraz osób bez obywatelstwa w celu prowadzenia przez nie działalności religijnej w już istniejących i funkcjonujących strukturach związków religijnych. To jedno z najbardziej charakterystycznych dla modelu białoruskiego rozwiązanie jest normowane przez omawianą ustawę z 1992 r. oraz mające charakter aktu wykonawczego postanowienie Rady Ministrów z 23 lutego 1999 r. o porządku zapraszania do Republiki Białoruś zagranicznych osób duchownych i ich działalności na jej terytorium¹⁴.

Zapraszać mogą jedynie organy kierownicze już działających związków religijnych po wcześniejszym uzgodnieniu z Komitetem do spraw Religii i Narodowości. Procedura zapraszania wszczynana jest z momentem złożenia w Komitecie pisemnego wniosku o niezbędnej konieczności takiego zaproszenia z dołączeniem kopii dokumentów potwierdzających religijne wykształcenie zapraszanej osoby. Decyzja o wyrażeniu zgody wydawana jest przez Komitet do spraw Religii i Narodowości w ciągu miesiąca od wpłynięcia wniosku. Przed wydaniem decyzji, w przypadku gdy przewodniczący Komitetu uzna za stosowne, przeprowadzana jest konsultacja z właściwą jednostką obwodowego komitetu wykonawczego.

Na przewodniczącego Komitetu nałożono obowiązek poinformowania o fakcie konsultacji tego podmiotu religijnego, który zwrócił się z wnioskiem o wyrażenie zgody na zaproszenie. Zaproszona osoba po przybyciu na teren Republiki Białoruś ma obowiązek zarejestrować się. Rejestracja polega na zgłoszeniu się do właściwej jednostki do spraw religii obwodowego komitetu wykonawczego, który prowadzi właściwy rejestr, oraz organu spraw wewnętrznych w celach zalegalizowania pobytu.

Działalność organów administracyjnych w zakresie procedury zapraszania obywateli obcych państw oraz osób bez obywatelstwa w celu prowadzenia przez nie działalności religijnej w już istniejących i funkcjonujących strukturach związków religijnych nie podlega sądowemu zaskarżaniu. Rozwiązanie to świadczy o braku systemu są-

¹⁴ „Narodowy rejestr aktów prawnych Republiki Białoruś” 2002, nr 71, 5/10639.

dowej kontroli działalności organów administracji wyznaniowej w omawianym zakresie. Wydaje się być to wadliwym rozwiązaniem, tym bardziej że zdarzają się przypadki niezgodnej z prawem działalności zagranicznych działaczy religijnych¹⁵.

Przedstawiając zagadnienia związane z systemem relacji normatywnych państwa z organizacjami religijnymi, warto dokonać charakterystyki kompleksu norm związanych z regulacją spraw majątkowych. W zakres spraw majątkowych dotyczących organizacji religijnych w doktrynie prawa wyznaniowego przyjęło się zaliczać normy dotyczące własności, rewindykacji majątkowych, podatków, ceł oraz ubezpieczeń¹⁶.

Na gruncie białoruskiego systemu prawnego spotykamy się z charakterystycznymi dla większości państw postkomunistycznych powstałych po rozpadzie ZSRR rozwiązaniami dotyczącymi własności¹⁷. Organizacje religijne otrzymały ustawowe prawo do własności majątku stworzonego lub uzyskanego z własnych środków finansowych, darowizn osób fizycznych lub prawnych, lub przekazanych na własność przez państwo.

Całkowitym ewenementem w stosunku do rozwiązań radzieckich jest również stworzenie możliwości przekazywania przez organy administracji państwowej i samorządowej organizacjom religijnym na własność służących kultowi budynków i przedmiotów wraz z przynależącymi do nich gruntami i wyposażeniem. Prawo ubiegania się o przekazanie na własność obiektów związanych z kultem mają jedynie organizacje religijne. Zwolnione od przekazania są obiekty związane w przeszłości z kultem, a wykorzystywane obecnie jako obiekty kultury, kultury fizycznej oraz sportu. Przekazywane obiekty muszą być wykorzystywane tylko w celach kultowych. Ustawodawca nie sprecyzował zarówno trybu zwrotu nieruchomości przejętych przez państwo komunistyczne, jak i zakresu pojęcia kultu oraz prob-

¹⁵ Zwracają na to uwagę J. M. Kozłow i L. L. Popow (*Prawo administracyjne*, Moskwa 2002, s. 253).

¹⁶ Z takim ujęciem doktrynalnym spotykamy się np. w: M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1999; J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000; H. Misztal, *Prawo wyznaniowe*, Lublin 2000.

¹⁷ Zbliżone rozwiązania przyjął np. ustawodawca rosyjski oraz ukraiński.

lematyki rewindykacji majątkowych. Zapewnił natomiast organizacjom religijnym pomoc państwa w restauracji tych obiektów i przedmiotów związanych z kultem, które przedstawiają historyczno-kulturalną wartość.

Kolejną cechą charakterystyczną białoruskiej ustawy wyznaniowej jest wyposażenie organizacji religijnych w prawo prowadzenia wszelkiej zgodnej z prawem działalności gospodarczej dla osiągnięcia swoich celów religijnych. Prowadzenie działalności gospodarczej jest opodatkowane na ogólnych zasadach. Co prawda, białoruski legislator zastrzegł możliwość udzielania organizacjom religijnym ulg celnych i podatkowych, brak jednak szczegółowej regulacji normatywnej w tej materii.

Przy przedstawianiu i analizie rozwiązań występujących w białoruskim normatywnym modelu stosunków państwa z organizacjami religijnymi nie można zapominać, że tak jak w każdym państwie świeckim, tak i w tym istotne miejsce zajmuje instytucja nadzoru państwa nad organizacjami religijnymi. System nadzoru państwa nad organizacjami religijnymi tworzą określone organy oraz procedury.

Kontrolę nad tym systemem sprawują Komitet do spraw Religii i Narodowości jako centralny organ administracji państwowej, lokalne rady deputowanych i obwodowe organy wykonawcze wraz z tworzonymi w nich jednostkami organizacyjnymi właściwymi do spraw religii, które są podporządkowane Komitetowi do spraw Religii i Narodowości, oraz sądy sprawujące generalną kontrolę nad działalnością administracji, w tym administracji wyznaniowej. W przypadku nadzoru organizacji religijnych występuje zatem administracyjno-sądowy model kontroli. Element proceduralny systemu nadzoru państwa nad organizacjami religijnymi polega na wszczynaniu i podejmowaniu czynności oraz wykorzystywanie środków określonych prawem przez uprawnione organy w celu zapewnienia przestrzegania norm prawnych, określających pozycję prawną wspólnot religijnych i związków religijnych w Republice Białoruś.

W przypadku naruszenia norm systemu prawnego albo stwierdzenia działalności sprzecznej z prawem przez organizację religijną organ rejestracyjny, pełniąc jednocześnie rolę organu nadzorującego,

ostrzega w formie pisemnej w terminie trzech dni kierownictwo organizacji religijnej o zaistnieniu takiego zdarzenia i zwraca się o usunięcie skutków naruszenia. Gdyby skutki naruszenia nie zostały usunięte w terminie sześciu miesięcy albo wystąpiły ponownie w okresie roku od momentu pierwszego naruszenia, organ rejestracyjny ma prawo wystąpić do sądu z wnioskiem o likwidację organizacji religijnej. Dokonując tej czynności, organ rejestracyjny może przyjąć postanowienie o natychmiastowym wstrzymaniu wszelkich form działalności organizacji religijnej do czasu wydania orzeczenia sądowego w przedmiocie likwidacji. Organizacja religijna mająca status zawieszony do czasu wydania prawomocnego orzeczenia sądowego nie może prowadzić działalności w jakiegokolwiek formie z wyjątkiem dokonywania wpłat podatkowych, opłat celnych i spełniania innych zobowiązań finansowych wobec budżetu państwa. Wznowienie działalności organizacji religijnej następuje z momentem uprawomocnienia się orzeczenia sądowego o niedopuszczalności likwidacji.

Na straży systemu wprowadzonego przez ustawę z 1992 r. stoją również normy prawa karnego. Ustawodawca przewiduje odpowiedzialność karną w przypadkach popełnienia następujących przestępstw: prowadzenia niezgodnej z prawem działalności przez organizacje religijne, tworzenia organizacji religijnych w organach, strukturach państwowych, jednostkach wojskowych i instytucjach oświatowych, przymusowego nauczania religii, przyjmowania do organizacji religijnych osób niepełnoletnich bez zgody rodziców, profanacji miejsc i przedmiotów kultu, naruszenia zasady tajności spowiedzi oraz obrażania uczuć religijnych i dyskryminacji.

Reasumując rozważania dotyczące normatywnego modelu stosunków państwa z organizacjami religijnymi w Republice Białoruś, należy stwierdzić, że podobnie jak w większości państw powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego, tak i w tym państwie przyjęto model państwa świeckiego. Spełnia on większość doktrynalnych przesłanek współczesnego państwa świeckiego, takich jak: brak jednego dominującego kościoła lub związku wyznaniowego, poszanowanie autonomii organizacji religijnych, brak przymusu nauczania religii, świeckość szkoły, brak preferencji i ulg celnych oraz podatkowych, równy status prawny osób duchownych i świeckich, rozdział

kościół od państwa, zakaz finansowania kultowej działalności organizacji religijnej przez państwo oraz administracyjno-sądowy system nadzoru.

Trudno jednak ten model porównać z jakimkolwiek innym klasycznym modelem, np. francuskim czy amerykańskim. Występują bowiem liczne cechy charakterystyczne wyłącznie dla niego. Do rozwiązań charakterystycznych dla modelu białoruskiego należy zaliczyć: brak konstytucyjnego i ustawowego zapisu wprost ustanawiającego zasadę oddzielenia kościoła od państwa¹⁸; przyjęcie klasyfikacji organizacji religijnych, polegającej na podziale na związki religijne oraz wspólnoty religijne; wprowadzenie instytucji zapraszania duchownych obcokrajowców, monopol organizacji religijnych na produkcję i wytwarzanie przedmiotów i rzeczy związanych z działalnością kultową; zakaz wykorzystywania elementów i symboli wyznaniowych w oficjalnych uroczystościach państwowych; przyjęcie instytucji państwowej ekspertyzy religijnej¹⁹; brak własności obiektów przekazanych przez państwo na cele kultowe, które w obecnym stanie faktycznym pozostają jedynie w użytkowaniu organizacji religijnych²⁰. Można przyjąć, że normatywny model stosunków państwa z organizacjami religijnymi w Republice Białoruś stworzony w ustawie z 1992 r. jest modelem, dla którego najtrafniejszym określeniem wydaje się być nazwa model postradziecki.

¹⁸ Pewnie dlatego, żeby nie było niekorzystnych skojarzeń z okresem Związku Radzieckiego i Konstytucją ZSRR z 1977 r.

¹⁹ Jest to instytucja wzorowana na rozwiązaniach rosyjskich. Na jej temat szerzej: A. B. Agapow, *Kurs prawa administracyjnego*, Moskwa 2002, s. 234-235.

²⁰ Takie rozwiązanie było typowe dla okresu radzieckiego. Przypomnijmy, że ustawodawca dopuścił możliwość przekazywania obiektów na własność, jednak nie stworzono szczegółowej i precyzyjnej regulacji normatywnej w tej materii.